

Презентацію створено за допомогою комп'ютерної програми ВГ «Основа»
«Електронний конструктор уроку»

РОЗДІЛ II. МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ПРО ЗАХИСТ ЖЕРТВ ВІЙНИ

Урок 2.1. МГП

Тема. 2.1-1. Міжнародне гуманітарне право та його норми про захист жертв війни

Мета

Вивчити призначення, принципи і норми МГП. Сфера застосування МГП. Відмінність МГП від права держав на ведення війни (збройного конфлікту). Женевські конвенції 1949 року і Додаткові протоколи до них про захист жертв війни. Особи й об'єкти захисту МГП та порядок поводження з ними. Відповідальність військовослужбовців за порушення норм МГП.

План уроку

1. Основи Міжнародного гуманітарного права.
2. Основні принципи права збройних конфліктів.
3. Джерела МГП.
4. Міжнародний Червоний Хрест і Червоний Півмісяць.
5. Відповідальність за військові злочини.

1. Основи Міжнародного гуманітарного права

Міжнародне гуманітарне право (право війни, право збройних конфліктів) — це сукупність міжнародно-правових норм, які, спрямовані на захист жертв збройних конфліктів і встановлюють заборону або обмеження методів та засобів ведення війни, а також відповідальність за порушення певних принципів і норм.

Міжнародне гуманітарне право, яке захищає людину від наслідків війни, стосується кожного з нас. Однак воно ще недостатньо відоме всім людям. За яких обставин можна посилатися на це право і який захист воно може забезпечити?

«Гуманітарне право є гілкою міжнародного суспільного права, воно проникло духом людяності та зосереджене на захисті особи». Ця цитата, запозичена з праці Жана Пікте, визначає обсяг застосування цього права, мета якого — «пом'якшити страждання людей, які потрапили до рук противника, будь то поранені, хворі, потерпілі корабельної аварії, військовополонені чи цивільні особи».

Засновниками сучасного гуманітарного права стали два громадянина Швейцарії Андрі Дюнан і Пйом Андрі Дюфур. Вони зіграли головну роль у вирішенні цього питання. У своїй

книзі «Спогади про битву під Сольферіно», опублікованій у 1862 році, Дюнан сформулював саму ідею. Йому була надана моральна підтримка з боку генерала Дюфура, а також будь-яка допомога в ході роботи Дипломатичної конференції 1864 року, на якій він головував. Дюнан говорив: «В екстраординарних випадках, коли збираються керівники військової справи різних національностей, чому б їм не скористатися таким зібранням, щоб розробити які-небудь міжнародні, карні й обов'язкові правила, які, раз прийняті і затверджені, послужили б заснуванням Організації надання допомоги пораненим у різних державах Європи».

Ця ідея стала реальною, коли швейцарському уряду було запропоновано п'ятьма засновниками Міжнародного Комітету Червоного Хреста, що поклав початок Міжнародному рухові Червоного Хреста, скликати Дипломатичну конференцію, в роботі якої брали участь представники 16 держав. Вони прийняли Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених і хворих під час сухопутних війн.

Перша Женевська конвенція стала основою Міжнародного гуманітарного права. У 1899 році в Гаазі була підписана конвенція, яка розширила принципи Женевської конвенції від 1864 року стосовно війни на морі. У 1906 році положення Конвенції були вдосконалені та доповнені. У 1907 році IV Гаазька конвенція визначила категорію комбатантів, яким надається статус військовополонених у випадку полону та які користуються особливим ставленням до них під час усього періоду перебування в полоні. Ці три конвенції були ще раз підтверджені та розширені в 1929 році. У 1949 році були прийняті чотири Женевські конвенції, які мають силу до цього часу.

Дипломатична конференція 1949 року має велике значення стосовно цілої низки причин. Крім розробки «Конвенції про захист цивільних осіб під час війни», вона дала можливість переглянути попередні конвенції, тексти яких у результаті цього були приведені до гармонічної відповідності. Чотири Женевські конвенції від 1949 року, які нараховують більше 400 статей, є правовим досягненням історичного значення, що вже більше п'ятдесяти років надає захист незліченим жертвам збройних конфліктів.

У нормах цієї галузі права сконцентровані кращі досягнення гуманітарної думки людства.

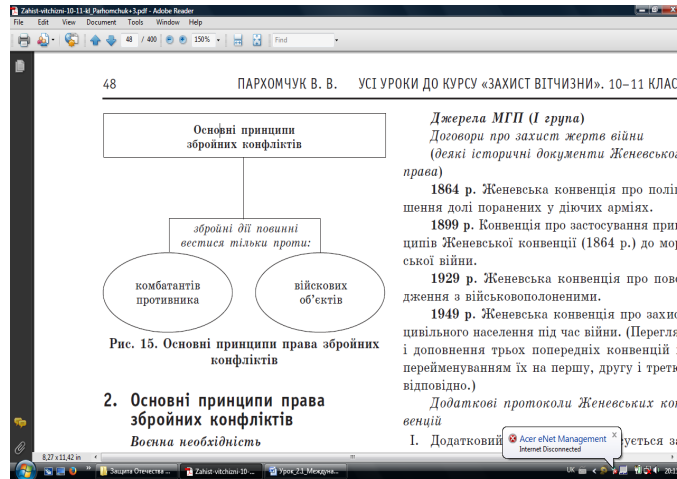

Рис. 15. Основні принципи права збройних конфліктів

2. Основні принципи права збройних конфліктів

Воєнна необхідність

Воюючі сторони не повинні завдавати своєму противникові збитків, що не відповідають цілям війни, які закінчуються знищенням або послабленням військової могутності противника.

Гуманність

Особа, виведена із строю, а також ті, хто не беруть участі безпосередньо в бойових діях, мають право на повагу, захист і гуманне поводження.

Обмеження права сторін у виборі засобів і методів ведення воєнних дій

Право сторін, що знаходяться в конфлікті, вибирати методи і засоби ведення воєнних дій не є безмежним.

Помірність

Способи нападу противника мають відповідати чинникам опору та не повинні бути надмірними.

Відмінність комбатантів від некомбатантів

Сторони, що знаходяться в конфлікті, завжди повинні відрізняти комбатантів від цивільних осіб. Нападати можна тільки на комбатантів і воєнні об'єкти.

3. Джерела МГП

Джерела МГП умовно поділяються на чотири групи:

- договори про захист жертв війни (Женевське право або гуманітарне право);
- договори про заборону або скорочення застосування деяких видів зброї (Гаазьке право або воєнне право);
- договори про захист деяких об'єктів;
- договори про міжнародну юрисдикцію (про право судового переслідування).

Джерела МГП (I група)

Договори про захист жертв війни (деякі історичні документи Женевського права)

1864 р. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених у діючих арміях.

1899 р. Конвенція про застосування принципів Женевської конвенції (1864 р.) до морської війни.

1929 р. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими.

1949 р. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни. (Перегляд і доповнення трьох попередніх конвенцій із перейменуванням їх на першу, другу і третю, відповідно.)

Додаткові протоколи Женевських конвенцій

I. Додатковий протокол, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (1977 р.).

II. Додатковий протокол, що стосується захисту жертв неміжнародних збройних конфліктів (2005 р.).

III. Додатковий протокол до Женевських конвенцій про додаткову емблему.

Джерела МГП (II група)

Засоби ведення війни — зброя або інші засоби, вживані збройними силами тих, що воюють, для завдання шкоди і поразки супротивникові. До заборонених засобів ведення війни МГП відносить ті, які завдають зайвих страждань своїми вражаючими властивостями: кулі, що легко розгортаються або сплющуються в людському тілі; снаряди вагою менше 400 г, начинені вибуховими або займистими речовинами; отрути або отруєна зброя; снаряди, що мають єдине призначення — поширювати отруйні речовини; задушливі й інші отруйні гази і бактеріологічні засоби; бактеріологічна (біологічна) і токсична зброя; засоби дії на природне середовище; конкретні види звичайної зброї невибіркової дії та зброї, використання якої викликає надмірні пошкодження або страждання.

Договори про заборону або обмеження застосування методів і засобів ведення бойових дій (деякі документи Гаазького права)

1868 р. Декларація про відміну вживання вибухових і запальних куль.

1899 р. Декларація про невживання куль, що легко розгортаються і сплющуються (кулі «дум-дум»).

1907 р. Конвенція (IV) про закони і звичаї сухопутної війни.

1980 р. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть уважатися такими, що завдають надмірної шкоди або що мають невибіркову дію:

- Протокол I. «Про осколки, що не виявляються»;

- Протокол II. «Про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв».

1993 р. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення запасів і використання хімічної зброї і про їх знищення.

1997 р. Конвенція про заборону використання, зберігання, виробництва і передачі протипіхотних мін і про їх знищення.

Джерела МГП (III група)

Договори про захист деяких об'єктів

1954 р. Гаазька конвенція і Протокол про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту.

1976 р. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів дії на природне середовище.

1999 р. Другий протокол до Гаазької конвенції (1954 р.) про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту.

Джерела МГП (IV група)

Договори про міжнародну юрисдикцію (про право судового переслідування)

1945 р. Ухвалення Статуту Нюрнберзького військового трибуналу за Лондонською угодою чотирьох союзних держав.

1946 р. Ухвалення угоди про створення Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу.

1993 р. Ухвалення Статуту Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії (Додаток до Резолюцій 808 і 827 Ради Безпеки ООН від 1993 р.).

1994 р. Ухвалення Статуту Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді (Додаток до Резолюції 995 Ради Безпеки ООН від 1994 р.).

1998 р. Ухвалення Статуту Міжнародного кримінального суду постійнодіючого (Рим). 1 липня 2002 року після ратифікації більше 60 країнами Статут МКС набув чинності. 10 березня 2003 р. судді зазначеного суду прийняли присягу.

4. Міжнародний Червоний Хрест і Червоний Півмісяць

Нейтральна організація, створена для проведення переговорів між воюючими сторонами, захисту потерпілих у збройних конфліктах, розвитку діяльності приватних товариств, захисту військовополонених (відповідно до умов Женевської Конвенції) і координації допомоги жертвам стихійних та інших лих. Конференція Міжнародного Червоного Хреста і Червоного Півмісяця скликається кожні чотири роки. Штаб-квартира — у Женеві (Швейцарія). Члени: понад 165 країн.

За останнє десятиріччя Міжнародний Комітет Червоного Хреста уклав угоди про статус МКЧХ більш ніж із 60 державами, включаючи Швейцарію, де розташована його штаб-квартира. Сьогодні в різних країнах світу працює 74 постійні делегації МКЧХ, а його персонал нараховує понад 12 тисяч осіб.

Право збройних конфліктів як галузь міжнародного публічного права зародилося в 60-ті роки XIX століття. Воно становить сукупність правил і звичаїв народів світу, які сформувалися протягом багатьох віків і застосовувалися під час збройних конфліктів.

Його мета — захист тих людей від тягара війни, які не беруть участі у збройних діях (цивільне населення) або перестали брати участь у них (поранені, хворі солдати, військовополонені), а також обмеження застосування методів і засобів ведення війни, які завдають зайвих страждань і руйнувань.

У нормах цієї галузі права сконцентровані кращі досягнення гуманітарної думки людства. Міжнародний Комітет Червоного Хреста:

- відвідує військовополонених з метою ознайомлення з умовами їхнього утримання, за необхідності займається репатріацією звільнених осіб;
- забезпечує доставлення повідомлень Червоного Хреста роз'єднаним членам сімей і з'єднує такі сім'ї;
- розподіляє гуманітарну допомогу серед найбільш уражених груп населення, які постраждали в результаті воєнних дій;
- забезпечує медичними матеріалами лікарні та диспансери, що надають допомогу пораненим або хворим, які постраждали в результаті воєнних дій;
- допомагає відновити систему постачання населенню питної води та проводить інші заходи в галузі санітарії та гігієни в умовах надзвичайної обстановки;
- поширює серед осіб, які носять зброю, знання та правила поведінки щодо поранених, військовополонених чи цивільних осіб.

5. Відповідальність за військові злочини

Міжнародним правом встановлена не тільки особиста відповідальність за військові злочини і злочини проти людства, але також і командна відповідальність. Стаття 86 I протоколу до Женевських конвенцій 1949 р. стверджує, що командир несе відповідальність за порушення конвенцій і також підлеглими в тому випадку, якщо він знав про можливість здійснення ними злочинів, але не вжив необхідних заходів для запобігання цьому.

1945 р. Прийнятий Статут Нюрнберзького військового трибуналу на основі Лондонської угоди чотирьох союзницьких держав.

1946 р. Прийнятий Статут Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу.

1948 р. Прийнята Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього.

Договори про міжнародну юрисдикцію

1993 р. Прийнятий Статут Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії. (Додаток до резолюцій 808 і 827 Ради Безпеки ООН 1993 р.).

1994 р. Прийнятий Статут Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді. (Додаток до резолюції 995 Ради Безпеки ООН 1994 р.).

1998 р. Ухвалення Статуту Міжнародного постійнодіючого кримінального суду (Рим). 1 липня 2002 року після ратифікації більше 60 країнами Статут МКС набув чинності. 10 березня 2003 р. судді зазначеного суду прийняли присягу.

Міжнародний карний суд

Для того щоб не створювати окремого трибуналу для кожного конфлікту, у 1998 р. було вирішено заснувати Міжнародний карний суд, у компетенції якого знаходяться військові злочини, для яких визначена *універсальна юрисдикція*. У 2002 р. договір про його створення набув чинності. Однак багато країн (включаючи Росію, США і Китай) не підписали чи не ратифікували його. Більше того, США, користаючись лазівкою у договорі, уклали з багатьма країнами двосторонні угоди про не видачу американських громадян Міжнародному карному суду (часто, але не завжди такі договори містили також зустрічне зобов'язання з боку Сполучених Штатів не видавати громадян іншої держави).

Ідея заснувати постійний Міжнародний карний суд виношувалася протягом кількох десятиліть. Після проведення останніх двох тимчасових трибуналів (по колишній Югославії та Руанді) вона стала на міжнародній арені першочерговою.

Тривалі попередні обговорення призвели до міжнародної дипломатичної конференції, яка відбулася в Римі 1998 року. На ній був прийнятий Статут Міжнародного кримінального суду (МКС). Він має юрисдикцію (див. рис. 16).

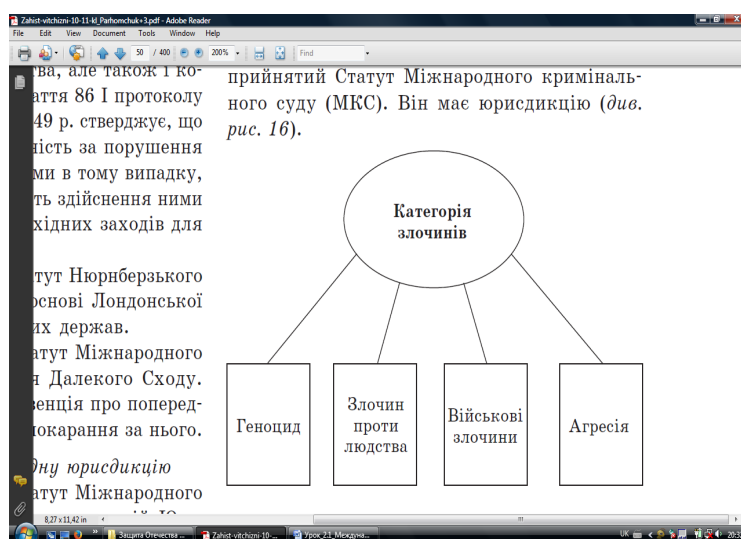

Рис. 16. Категорії злочинів

Після того як Статут ратифікований 60 державами (необхідна кількість для визнання його чинності), суд почав свою роботу 1 липня 2002 року. У квітні 2002 року Статут підписали 139 країн і 66 із них ратифікували.

Нюрнберзький процес

Міжнародний судовий процес над головними нацистськими злочинцями. Проходив із 20 листопада 1945 р. по 1 жовтня 1946 р. у Міжнародному військовому трибуналі в Нюрнберзі (Німеччина). Нюрнберзький процес показав небезпеку фашизму для всього людства, викривши плани знищення цілих держав і народів.

«Злочини проти міжнародного права скоюються людьми, а не абстрактними суб'єктами, і лише за допомогою покарання фізичних осіб, що скоїли такі злочини, можна забезпечити дотримання положень міжнародного права».

З рішення Нюрнберзького трибуналу

Нюрнберг — 21 рішення:

- 11 смертних вироків;
- 3 вироки про довічний строк;
- 4 вироки про тюремне ув'язнення;
- 3 виправдувальні вироки.

Токійський процес

Токійський процес — судовий процес над головними японськими військовими злочинцями, що відбувався в Токіо з 3 травня 1946 р. по 12 листопада 1948 р. у Міжнародному військовому трибуналі для Далекого Сходу. Вимогу суду над японськими військовими злочинцями було сформульовано в Потсдамській декларації (26 липня 1945 р.); в Акті про капітуляцію Японії від 2 вересня 1945 р. дане зобов'язання «чесно виконувати умови Потсдамської декларації», включаючи покарання військових злочинців.

Токіо — 28 рішень:

- 7 смертних вироків;
- 16 вироків про довічний строк;
- 2 вироки про тюремне ув'язнення;
- 2 обвинувачених померло;
- 1 визнаний психічно хворим.

Паралельно: численні процеси на національному рівні, а також в окупованій Німеччині трибуналами, встановленими союзними державами:

- колишній СРСР: немає точних даних (тисячі процесів);
- Німеччина: 105 509 процесів (6489 звинувачувальних вироків);
- Польща: 5358 звинувачувальних вироків;

- Чехословаччина: 33 463 звинувачувальних вироків;
- Дальній Схід: військовими комісіями країн коаліції засуджено 3000 осіб до тюремного ув'язнення і 920 осіб до страти.

Міжнародні трибунали по Руанді та колишній Югославії

Міжнародний трибунал по Руанді та Міжнародний трибунал по колишній Югославії були засновані Радюю Безпеки ООН для покарання осіб, що скоїли військові злочини на території Руанди та колишньої Югославії відповідно.

У сучасному міжнародному праві підкреслюється думка про те, що будь-яка фізична особа неминуче піддаватиметься судовому переслідуванню за скоєння військових злочинів, злочинів проти людства. Як правило, держави дивляться крізь пальці на своїх громадян, які скоїли подібні правопорушення, іноді вони навіть стають національними героями.

У таких випадках, коли національне законодавство певних держав «не помічає» подібних порушень МГП, порушники можуть притягатися до відповідальності на підставі вимог інших держав з боку Міжнародного кримінального суду.

Особи, які притягуватимуться до кримінальної відповідальності, умовно поділяються на дві групи:

I група — основні військові злочинці, винні як за їхні кримінальні накази, так і за кримінальні дії безпосередніх виконавців. До цієї групи належать державні діячі, командири, дипломати, фінансисти та інші.

II група — безпосередні виконавці вказаних наказів, офіцери і рядові солдати армій воюючих держав, втягнутих у збройний конфлікт.

Злочин проти людства — будь-яке зі нижче наведеного списку діянь, які здійснюються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб:

- вбивство;
- винищування;
- поневолення;
- депортація або насильницьке переселення;
- ув'язнення або жорстоке позбавлення фізичної волі з порушенням основних норм міжнародного права;
- тортури;
- зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші види сексуального насильства зіставної тяжкості;
- насильницьке винищення людей;
- злочин апартеїду;

- інші нелюдські дії аналогічного характеру, що полягають в умисному спричиненні сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень або серйозного збитку психічному або фізичному здоров'ю.

Військові злочини — ці дії, що включають велику частину серйозних порушень Міжнародного гуманітарного права, згаданих у Женевських конвенціях 1949 р. і Додаткових протоколах до них 1977 р., зокрема:

- умисне вбивство;
- тортури і нелюдське поводження (зокрема проведення біологічних дослідів);
- умисне спричинення важких страждань;
- нанесення серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю;
- напади, спрямовані проти цивільного населення;
- депортація або незаконне переселення;
- застосування заборонених методів і засобів ведення війни (хімічної або запальної зброї);
- віроломне використання розпізнавальної емблеми Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та інших захисних знаків;
- розграбування державного або приватного майна;
- узяття заручників.

Злочини агресії

Наразі здійснюється активний пошук визначення цього поняття. Після прийняття положення, що містить визначення злочину, будуть викладені й умови здійснення юрисдикції суду.

Притягнення до відповідальності за порушення ПВК на національному рівні

Порушення законів і звичаїв війни

Порушення законів і звичаїв війни, що виражається в катуваннях, фізичному винищенні цивільного населення або військовополонених, угоні цивільного населення для примусових робіт або інших цілей, застосуванні засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, безглуздому руйнуванню міст і населених пунктів, розкраданні власності, а також віддача наказу про здійснення таких дій карається позбавленням волі від десяти до двадцяти років.

Геноцид

Умисне створення життєвих умов, розрахованих на повне або часткове фізичне винищення якоїсь групи осіб за національною, етнічною, расовою або релігійною ознакою, їхнє повне або часткове фізичне винищення, насильницьке скорочення дітородіння або передача дітей однієї з цих людських груп в іншу, а також віддача наказу про здійснення таких дій — карається позбавленням волі від десяти до двадцяти років.

Умисне порушення норм Міжнародного гуманітарного права, здійснене в ході збройного конфлікту

1. Умисне порушення норм Міжнародного гуманітарного права, здійснене під час міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту, тобто напад на цивільне населення або на окремих цивільних осіб; напади невибіркового характеру, що зачіпають цивільне населення або цивільні об'єкти; напади на установки або споруди, що містять небезпечні потужності; напади на осіб, що вже беруть участь у військових діях; перетворення місцевостей, що не обороняються, і демілітаризованих зон на об'єкти нападу; знищення або пошкодження історичних пам'яток, творів мистецтва або місць відправлення культу, які є культурною або духовною спадщиною народів; віроломне використання розпізнавального знака Червоного Хреста і Червоного Півмісяця й інших захисних знаків і сигналів, що визнаються відповідно до Міжнародного гуманітарного права, переміщення державою-окупантом частини її цивільного населення на окуповану нею територію або депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території в межах цієї території або за її межі, невинуватна затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб, застосування практики апартеїду та інших негуманних і принизливих гідність особи дій, заснованих на расовій дискримінації, що призвело за собою смерть або серйозний збиток фізичному і психічному стану будь-якої особи або що заподіяли крупний збиток,— карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

2. Умисне порушення норм Міжнародного гуманітарного права, здійснене під час міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту, спрямоване проти осіб, які не беруть участі у військових діях або не володіють засобами для захисту, а також проти поранених, хворих, так само як і проти медичного і духовного персоналу, санітарних частин або санітарних транспортних засобів, проти військовополонених, цивільних осіб, цивільного населення, що знаходиться на окупованих територіях або в зонах військових дій, проти біженців і апатридів, так само, як і проти інших осіб, що користуються захистом під час військових дій, що виражається в:

- убивстві;
- тортурах і нелюдському поводженні, включаючи біологічні експерименти, що проводяться над людьми;
- спричиненні тяжких страждань або дій, що загрожують фізичному або психічному стану;
- примушенні військовополоненого або особи, яку протегують, до служби в збройних силах супротивника;
- позбавленні військовополоненого або іншої особи, що протегує, прав, на неупереджене і нормальне судочинство;

- депортації або незаконній висилці або затриманні осіб, що протегують;
- узятті заручників;
- довільному та здійсненому у великому масштабі руйнуванню та привласненню майна, що не було викликано військовою необхідністю,— карається позбавленням волі на термін від п'ятнадцяти до двадцяти років або стратою.

Контрольні питання

1. Призначення, принципи і норми МГП.
2. Назвіть осіб та об'єкти захисту МГП і порядок поводження з ними.
3. Які права надає держава військовослужбовцям?
4. Яку відповідальність несуть військовослужбовців за порушення норм МГП?

Презентацію створено за допомогою комп'ютерної програми ВГ «Основа» «Електронний конструктор уроку»

© ТОВ «Видавнича група “Основа”», 2015

Джерела:

Пархомчук В. В. Усі уроки до курсу «Захист Вітчизни». 10–11 класи / В. В. Пархомчук. — Х.: Вид. група «Основа», 2011. — 400 с. — (Серія «Усі уроки»).